

Tisk v vlogi neformalnega nadzorstva (odklonskosti)

Janez Pečar*

Tisk si je v jugoslovanski javnosti v zadnjem času pridobil izredno popularnost in naklonjenost, zlasti s pisanjem o temah, ki so bile do nedavnega še močno nezaželene, ker se je loteval problematiziranja posameznikov iz višjih družbenih plasti, predvsem v gospodarstvu in politiki, in ker je odpiral tudi vprašanja iz preteklosti in vsebine našega družbenopolitičnega sistema, o katerih doslej ni bilo vedno in povsod varno glasno razmišljati. S tem pa je moral seveda načeti tudi ureditev ustreznih kazensko-pravnih norm, ki ga ovirajo v svobodi pisanja in javnem obravnavanju in spreminjanju obstoječega.

Že samo to, ne glede na vse drugo, bodisi v teoriji bodisi v praksi napeljuje tudi na razmišljanje, **kakšna je vloga tiska v kontrolizaciji vedenja na sploh**. Ker živimo v masovni družbi ob masovni kulturi (in njeni politizaciji), moramo dosti več vedeti tudi o masovnem nadzorovanju, ki ga med drugim opravlja tudi tisk s svojo močjo političnega medija, ki jo ima tudi zaradi svoje ideološkosti (zlasti v socialističnih družbah), ki je toliko bolj vprašljiva, kolikor bolj so komunikacije enostranske, oziroma enosmerne in direktivne.

Ta prispevek skuša tisk obravnavati z drugih plati, kot se jih je doslej lotevala kriminologija v svoji konvencionalnosti, ko je preučevala tisk (in nekatera druga sredstva javnih občil) ali v tradicionalnih vlogah ali kot medij, ki s svojimi oblikami in načini komunikacij spodbuja k deviantnosti. Kriminologija se je doslej dosti bolj ukvarjala z vprašanjem, kakšna je kriminogena vloga tiska, in dosti manj ali nič s tem, kakšno kontrolno funkcijo lahko ima. V ospredju pozornosti so bili predvsem svoboda informacij, odprtost virov, pisanje o kriminalu, varstvo deviantov pred nevarnostjo kršitve njihovih pravic, javno dojetanje vesti o deviantnosti itd.

Tukaj pa poskušamo s kriminoloških izhodišč obravnavati **tisk kot najbolj tradicionalno sredstvo javnih občil z njegovo družbeno kontrolno vlogo** in kot neformalni dejavnik, ki to vlogo ima, če jo hoče ali ne, in če mu jo pripisujemo ali ne. Spričo družbene informatizacije je seveda pomembno vprašanje narave njegovih komuni-

kacij, ki so še vedno pretežno enosmerne, čeprav se tudi o tisku zadnjega časa vzpostavlja dialog, če ne pa vsaj reagiranje na marsikaj, kar povečuje pomen posameznika in predstavlja novo kakovost v razmerjih masovni mediji—javnost.

Ker je tisk družbena inštitucija, ki s **svojimi prejemniki komunicira neosebno**, je toliko bolj zanimivo vprašanje, kakšna je morebiti njegova kontrolna vloga, saj s svojimi klienti sploh ne prihaja v stik, kot je to v navadi pri vseh drugih mehanizmih družbene, bodisi formalne bodisi neformalne kontrolizacije. Ker pa so doslej dosti pisali o njem in poudarjali njegove škodljive vplive, ga tu obravnavamo v pozitivnem smislu, v tem pa se to pisanje razlikuje od večine drugih, ki tisku prav tako pripisujejo tudi preprečevalni pomen. Ker pa od preprečevanja do kontrolizacije ni daleč, oziroma ker je preprečevanje prav tako kontrolizacija, se **tiska tu lotevamo kot mehanizma nadzorovanja**.

Kot pravi Comstock,¹ na masovne medije vsakdo gleda po svoje, psiholog drugače kot politik, ta dva drugače kot profesor za trženje, spet drugače specialist za otroke, sociolog itd. Zlasti tisk pokriva med javnimi občili veliko področij, kot so: »nadzorovanje ali zbiranje vesti, pojasnjevanje in predpisovanje, prenašanje kulture, vsiljevanje norm in nenehno posredovanje na široko upoštevanih vrednot, obravnavanje stanja s pomočjo pozornosti in vrednotenja ter razvedrilo in zabava«.² V glavnem vsi **menijo, da ima vpliv na vedenje** in zato ga najpogosteje preučujejo po kakšnih skupnih značilnostih, če ne, pa vsako od javnih občil posebej, po njegovem pomenu. To toliko bolj, ker zaradi znanosti, tehnike, tehnologije, elektronike, avtomatike, kibernetike in drugih interakcij postajajo zanimivi³ skupaj z drugimi dosežki v človeškem življenju in v sožitju ali konfliktih z drugimi.

Kriminologija obravnava ta vprašanja nekako multidimenzionalno ob svojih ciljnih razmišljanja o tisku, ki ga v tem sestavku dojemamo kot **kontrolno sredstvo** ali eno izmed njegovih vlog tudi pri nas, ali pri nas še toliko bolj, ker imamo opravka z izrazito »produkcijo besed« in smo razmeroma neuspešni.

* Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti UEK v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11.

¹ Comstock, v Gibbs: Social Control, s. 205.

² Prav tam, s. 208.

³ Glej tudi Kokolj, s. 45.

1. Najpomembnejše vloge

Že Sokrat⁴ in Platon⁵ sta bila skeptična glede razpoložljivosti in resničnosti informacij tedanjega časa, ki so kljub omejenosti sredstev krožile v stari Grčiji in kakorkoli služile družbeni skupnosti in posameznikom. Vsekakor pa se tedanje možnosti niso mogle meriti s temi v sodobnem tisku, ko imamo letake, lepake, brošure, fotografije, posterje, napise, gesla, parole, časopise oziroma dnevnike in tednike, knjige itd., če ne štejem še tovarniški in lokalni tisk itd. Z vsem tem »inštrumentarijem« je mogoče masovno manipulirati z običajno kolikor toliko pasivno publiko, ki jo v komunikologiji predstavljajo otroci, doraščajoči, odrasli in stari ali, kot jih zlasti na zahodu obzirno imenujejo, »starejši odrasli«. Ker gre v masovni družbi hkrati tudi največkrat še za masovne komunikacije, je v njihovem sklopu zelo pomembno, kdo je oddajalec, kdo prejemnik, na kakšne načine in s kakšnimi sredstvi se novice posredujejo in seveda nena zadnje, s kakšnim uspehom oziroma kaj rojevajo, spreminjajo, poboljšujejo, vplivajo itd. Skratka, z **masovnimi komunikacijami** hkrati, zlasti v zadnjem času, **preučujejo njihov vpliv na masovno kulturo**. V to kulturo prištevajo tudi **pravno kulturo** in tisk s prenekaterimi svojimi oblikami, pripravljenimi prav za ta namen, in jih uporabljajo tudi kot sredstvo masovnih informacij in propagando za **pravno izobraževanje tako odraslih kot mladih**. To pa seveda pomeni, da so tovrstne informacije pogosto namenjene prav določenim prejemnikom in ne le medijsko anonimnim in razpršenim posameznikom, kot se pri nas pogosto dogaja.

Glede na to se tudi masovni mediji s tiskom vred specializirajo in namerjajo k prav določenim, izbranim ali iskanim prejemnikom, ki si jih poskušajo prilastiti, jih osvojiti in se jim predstaviti za koristne in nepogrešljive. Seveda pri tem ne gre prezreti gospodarskega računa in profitabilnosti, ki sta gonilo kakršnekoli ekspanzije v svetu, pred katero tudi socializem ni imun.

S tem pa seveda nujno prihaja do vprašanja, koliko so javne ali masovne komunikacije možnost za nastajanje deviantnosti oziroma, gledano z druge strani, koliko so sredstva za njeno zmanjševanje, preprečevanje oziroma nadzorovanje, koliko so uporabne za ta namen in s kakšnim uspehom.

Kajti že nekaj časa spoznavajo, da »sredstva masovnih občil sodelujejo v procesih družbenega nadzorstva na dosti načinov«⁷ in da njihov pomen na oblikovanje človeškega vedenja, bodisi v pozitivnem bodisi v negativnem smislu, ni zanemarljiv. Zaradi manipuliranja z informacijami (zlasti v tisku) bodo za naš namen na kratko načeta naslednja vprašanja: vpliv tiska na mišljenje in vedenje ljudi, njegov pomen za utrjevanje vrednot, koliko (in kako) tisk ocenjuje in vrednoti vedenje in kakšne so njegove možnosti pri ustvarjanju protikriminalnega javnega mnenja.

Čeprav je pričakovati, da bodo odgovori nanje za posamezne družbene skupine različni in pogostokrat odvisni tudi od vrste tiska ali njegovih sredstev, ki opravljajo različne vloge, ga tu obravnavamo na splošno, in ne glede na to, ali pomeni gradivo za pozabljanje, vznemirjanje, spodbujanje, vzburljanje, zabavo itd., njegovo branje kot intelektualni napor ali sproščanje, in se glede na to, ali je za moške, ženske ali otroke, oziroma ali gre za kriminalni ali filozofski roman, »science fiction«, biografijo ali strip.

a) Vpliv na mišljenje in vedenje

Vpliv tiska, kot vseh ostalih medijev, je odvisen od »celovitosti kulturnih in osebnih dejavnikov, ki jih subjekt vnaša v situacijo«⁸ v kateri mora kakorkoli delovati in reagirati. Zato mu ni mogoče, ali pa le v izjemnih primerih, pripisati ključnega pomena. Ima pa gotovo **pomen za masovno socializacijo**, za emocionalizacijo kakega pojava, za vzpostavljanje kake dispozicije bralcev ali posamezne družbene skupine vključno z ustvarjanjem strahu (pred kriminalom) ali ksenofobije (pred neznanci in tujci), za oblikovanje konformizma ali naravnosti v določenih pogledih, zaradi česar pravijo, da je lahko **mogočno propagandno sredstvo**, ki ga zlasti uporabljajo politične stranke in sploh dejavnosti masovne kulture, kolikor sam ne služi tem namenom že glede na to, kdo ga ima v rokah in čigav je.

Zato mu ne gre odrekati vpliva na javnost, na njegove posamezne skupine, na oblikovanje in poenotenje zavesti ter mišljenja in vedenja. Tega se zlasti zavedata oblast in politika, ki nenehno

⁴ Dietz, s. 369.

⁵ Garofalo, s. 319.

⁶ Glej na primer Furer, s. 17—18, Šišov, s. 13—14 itd.

⁷ Comstock, v Social Control (Gibbs, ed.), s. 221.

⁸ Kuvačić, s. 230.

s svojo močjo delujeta na tisk, in to toliko bolj, kolikor manj je v družbi svobode in demokracije, in kolikor bolj želita, da je življenje uniformno, poenoteno, vođeno in načrtovano, in kolikor hitreje se želi doseči cilje, ki jih postavljajo tiste skupine, ki družbo vodijo.

Množična občila s tiskom na čelu so le redkokdaj nevtralna, ponekod so močno politizirana in zato lahko pristranska, ker služijo predvsem določenim namenom, čeprav se le-ti skrivajo za frazami o samostojnosti in neodtujenosti, o podružbljenosti in za raznimi parolami, zlasti v enostrankarskih družbenih ureditvah.

Kakorkoli že, vedno pa vplivajo na to, kako se vesti, vsiljujejo načine mišljenja, propagirajo določene vedenjske vzorce (ne le porabniškega) in njihove vloge so pogosto močno prikrite, predvsem zaradi, kot pravimo, neosebnega komuniciranja. To tudi pomeni, da se skrivoma vtihotapljuje v osebnost, delujejo na samonadzorovanje in ocenjevanje drugih, da v ta namen mobilizirajo javno mnenje, kolikor ga sploh ne ustvarjajo, opravljajo različne družbeno-etične, nadzorovalne vloge, če ne celo poboljševalne in resocializacijske, seveda pogosto odvisno izključno od prejemnika (recipienta).

b) Utrjevanje vrednot

V dezorganizirani družbi, kot je naša v tem zgodovinskem trenutku, je utrjevanje vrednot, zlasti pa uresničevanje novih, eno izmed ključnih vprašanj za morebitno preživetje, ki ga omenjamo s čedalje večjo zaskrbljenostjo. Ker se je v zadnjem času v naši družbi vgnezdilo toliko negativnih vrednot, ki predvsem rojevajo in vzdržujejo gospodarsko stisko in moralno propadanje, so pomisleki na izhod iz težav z utrjevanjem načetih in zavrženih vrednot dokaj normalni.

Prav glede na to so prizadevanja za spoštovanje norm in vrednot (prenekatero vrednote so sankcionirane tudi z normami) zelo pogosta in ne nazadnje se kažejo tudi v širokih razpravah o »ustavnosti in zakonitosti«, spodbujenih od političnih sil, ki vodijo družbo. Le-te se namreč trudijo, da bi dosegle določeno stopnjo zaželenega konformizma, s katerim bi laže premagovali težave, v katerih smo, tudi zaradi preveč razširjenega nekonformnega vedenja po eni strani in prevelike količine defektnih norm po drugi.

Zato tisk in druga sredstva javnih občil pomenijo izredno možnost za masovno vplivanje

na ljudi, da bi se vedli ustrezno nastalim razmeram, da bi spoštovali zakonitost, pravni red in pravila vedenja ne glede nato, ali jih določamo v okviru državnosti ali v okviru samoupravnosti. To zadnje se čedalje redkeje dogaja, posebno ob naraščanju etatizma v naši družbi. Tisk ima torej poseben pomen za masovno socializacijo z vrednotami, s katerimi želimo doseči izboljšanje stanja, pri čemer pa gre razločevati: informiranje o stanju po eni strani in (predvsem politično) propagando in pozive za pozitivne spremembe po drugi. V ta namen ponekod po svetu razvijajo dokaj celovite dejavnosti za doseganje želenega družbenega konformizma, kot je na primer »pravovoe vospitanie« v Sovjetski zvezi, gibanje za »law and order« v ZDA itd. Čeprav smo pri nas začeli z dokaj spolitizirano družbeno samozaščito, pa se le-ta doslej ni obnesla v oblikovanju pričakovanega vedenja, čeravno so jo podpirali tisk in druga sredstva javnih občil, tako da smo postali zasičeni z »informacijami« s tega področja, ki nam niso pomenile tistega, kar je bil njihov namen, kolikor to področje (javnih komunikacij) jemljemo izolirano od vsega drugega v naši družbi.

Socializacija vrednot pri nas torej ni potekala uspešno in tisk, če smemo tako reči, ni izvajal zadovoljive kontrolizacije in je bil kot družbena ustanova neučinkovit, seveda ne samo po svoji krivdi, čeravno ne bi smeli zanemariti njegovih prizadevanj. Toda bil je vendarle močno vprežen v politizacijo samozaščitnosti, ki pa je ni opravljal racionalno, ker je bil preveč pod vplivom sil, ki imajo nad njim moč. Zlasti pa ni mogel prepričati tistih, ki bi morali biti njegovi najvažnejši uporabniki. Toda, ali je to sploh mogoče pričakovati? Kajti v zadnjem času je prevečkrat naletel na družbenopolitično apatijo, v kateri družbeni konformizem ni bil več vrednota in ko potrebna diferenciacija ni mogla prinašati učinkov v merjenju poštenosti nasproti odklon-skosti.

c) Ocenjevanje in vrednotenje

Ne glede na neuspešnost v doseganju družbenega konformizma pri nas pri tisku in prenekaterim drugim javnim občilom ne gre odrekati vloge sredstev ocenjevanja in vrednotenja vedenja in ravnanja. Zlasti v letu 1987 je tisk s svojimi novinarji presegel raven dosedanjega delovanja in se lotil kritičnega pisanja o družbenih deformacijah, deviantnosti in kriminalu, ne ozi-

raje se na družbenopolitično moč nosilcev teh pojavov. In čeravno je imel možnost negativnega tipiziranja prenekaterih ljudi in dogodkov, je to opravljal ustrezno in z realističnimi pogledi tako na kriminal kot na njegove storilce, ki so bili neredko do nedavnega še ugledni in spoštovani ljudje, kot je to znano iz teorije o kriminalu belega ovratnika in spoznanj o deviantnosti višjih družbenih plasti.

Prav v zadnjih letih je tisk opustil pisanje **samo o kriminalu drobnih, nezaščitenih**, o deviantnosti spodnjih družbenih plasti itd., in je v tem pogledu presegel zmogljivosti formalnega nadzorstva, ki se je do nedavnega prav tako ukvarjalo predvsem z malimi ljudmi. Zato je vloga javnih občil, zlasti tiska, močnejše prišla v ospredje **kot ocenjevalec stanja v družbi** tudi glede razločevanja nepravilnosti od vsega drugega, kar je bilo treba vrednotiti v kontekstu protikriminalnega javnega mnenja.

d) Ustvarjanje protikriminalnega javnega razpoloženja

Ne glede na to, da zlasti tisk ni namenjen sebi, niti mu pri nas ne gre pripisovati docela samostojne vloge, še posebej spričo njegovih razmerij do političnih sil, je vendarle nezanimljivo **pripomoček pri ustvarjanju, oblikovanju, vzdrževanju ter razvijanju potrebnega protikriminalnega mnenja**. Čeprav je včasih, zlasti v letu 1987, nekatere dogodke tudi močno emocionaliziral, je bil na splošno v »službi človeške potrebe po vedenju«, kot pravita Rivers in Schramm.⁹ S pisanjem o deviantnosti gornjih družbenih plasti, ki presega konvencionalno kriminalnost s prenekaterimi svojimi razsežnostmi, pa je seveda **odprl drugačen strah** od tistega, ki ga ustvarja klasični kriminal s svojo krvavostjo, muskulaturnostjo, spolnostjo in čustvenostjo. S tem pa je spodbudil ogorčenje in uperjenost javnega sentimenta v druge družbene skupine kot dosedaj, ko je bila odkrita deviantnost med višjimi družbenimi plastmi izjema in ne pravilo. S tem pa je seveda sprožil sovražnost, zavračanje, nezaupanje in še marsikaj drugega tudi tam, kjer jih do sedaj v glavnem nismo bili vajeni.

Tisk je zato naši javnosti **odprl drugačen pogled na družbo** tudi glede dojemanja deviantnosti, ki je pri višjih plasteh dosti bolj ubranljiva

⁹ Splichal: Svoboda in odgovornost v družbenem komuniciranju, v *Odgovornost v samoupravnih družbah*, Knjižnica FSPN 1982, s. 403.

predvsem zato, ker je nevidna in nedosegljiva in ni takšna kot so poulična in konvencionalna deviantnost, kriminal v soseski itd. Od tod lahko tudi drugačni učinki javnih komunikacij in **manj zaželeni od vseh drugih**, ki so doslej dosegali nižje družbene skupine z manj ali brez moči in ki so se dogajali pretežno posamično. Na tem relativno »novem« področju pa seveda ni mogoče tako organizirati javnega mnenja pri odkrivanju in obravnavanju napak kakor tam, kjer posameznik lahko sodeluje s svojim antikriminalnim sentimentom, legitimnim delovanjem in s svojimi vlogami v družbi.

Pri tem pa je treba računati še s selektivno izpostavljenostjo, dojemanjem in zadržanjem¹⁰ posameznikov in skupin do sredstev javnih občil.

3. Pomen za nadzorovanje

Glede na to, da v tem sestavku dojemamo tisk izključno z njegove družbeno nadzorstvene vloge, moramo seveda opustiti vsa druga razmišljanja, ki ga zadevajo in so si lahko tudi nasprotujoča, saj mu marsikdaj **pripisujejo tudi kriminogen pomen**. Podobne sestavine imajo seveda tudi druga sredstva javnih komunikacij, ki so se razvila znatno kasneje kot tisk in ki se v sedanosti še le rojevajo.

Glede na nadzorovalno vlogo, in to kakršnokoli, bodisi v aktivnem bodisi v pasivnem pomenu, se velja ustaviti na naslednjih vprašanjih: kakšen je njegov pomen za informiranje na področju kontrolnih dejavnosti in deviantnosti, ali lahko vpliva na odvratanje kriminalnih tendenc in s tem v zvezi tudi, ali lahko deluje na oblikovanje samonadzorstva ali na internalizacijo človekove kontrole, koliko in kako deluje na varnostno kulturo, oziroma kako poučuje o rečeh s področja varstva, varnosti itd. Kolikor so to v nekem smislu bolj **pasivne dejavnosti**, ki seveda niso izključna vloga tiska, razen kolikor ne gre za specializacijo prav za ta namen, se pojavlja tudi vprašanje, ali ima tisk lahko tudi **dejavnejšo vlogo od teh, zlasti v neposredni kontrolizaciji**. Saj novinarji ne tako redko odkrivajo tudi kazniva dejanja in jih obravnavajo z razpoložljivimi sredstvi, ki niso brez javnih učinkov in imajo pogosto daljnosežne represivne sestavine.

Seveda so ta vprašanja v marsičem odvisna, kot pravi Kuvačić, od narave avditorija, komu-

¹⁰ Schur, s. 74.

nikativnih izkušenj in komunikatorjev.¹¹ Zato navadno tam, kjer je močno oslabela neformalna kontrola, tudi masovni mediji nimajo posebnega vpliva, kolikor ne vzbujajo pozornosti zaradi morebitnega senzacionalizma, ki pa ima navadno vedno kratkotrajne učinke in ne daje vzgojnih izidov, prej kakšne druge, včasih tudi neetične.

Zato v komunikologiji dosti razmišljajo o najrazličnejših stopnjah tokov komunikacij (od one-step-flow do multi-step-flow of information),¹² s katerimi naj bi vtisnili podatke prejemalemu in mu jih vsilili kot uporabne oziroma učinkovite, morebiti tudi tako, da dobi vtis neposrednega komuniciranja, ob tem seveda, da javna občila v glavnem pomenijo sprejemanje vesti v enosmernem komunikacijskem procesu. Ta gotovo ne zadeva vseh bralcev enako.

a) Obveščanje

Obveščanje oziroma informiranje je primarna naloga tiska, ki mu je lastna že od vsega začetka, od Gutenberga naprej. Danes si za to vlogo vse časopisne hiše izredno prizadevajo in na moč trudijo, da bi bila senzibilizacija javne pozornosti izpeljana do dovršenosti, saj je od tega ne nazadnje odvisen tudi njihov ekonomski položaj, kar je prav tako zelo pomembno, zlasti zaradi konkurenčnosti. To pa je mogoče doseči le s pridobivanjem naklonjenosti bralcev.

Moč obveščanja je zato gotovo odvisna od naklade, ki jo zmore posamezni tisk, saj je **dosegljivost bralcev odvisna tudi od količine izvodov, ki so v prometu**, in več ko jih ljudje sprejmejo, več je možnosti, da bodo informacije uporabljene. Kolikor se s tem v zvezi oblikuje javno mnenje, postane ta okoliščina dejavnik za doseganje kakšnih ciljev, namenov, vplivov, delovanja itd. V tem smislu postane **tisk mobilizator množic** za nekatera vprašanja, kar ne more zanemariti nihče, ki želi karkoli spreminjati, razvijati, napredovati, poboljševati, vzgajati, mobilizirati in karkoli kam pripeljati (od tod v zadnjem času toliko prizadevanj naše politike okoli tiska). Pri tem pa je seveda treba računati, da je možnost obveščanja s tiskom v otroških letih človeka zelo nizka, da raste v obdobju doraščanja in mladosti ter doseže svoj vrh, kot pravijo, prav pred leti upokojitve, nato pa se zopet zmanjšuje.¹³

¹¹ Kuvačić, s. 217.

¹² Barbič, s. 42, Schur, s. 74.

¹³ Dimnick et al., s. 23.

Na obveščanje vedno bolj vplivajo prenekateri »viri«, ki imajo razne informacije in jih lahko posredujejo tako, da govorimo o informatizaciji družbe. Zato tisk, kakršenkoli že, toliko bolj prevzema odgovornost za resnico, pa četudi gre za pisanje o kriminalu v »črnih kronikah«, ki je včasih v marsičem problematično.

Prav s tem v zvezi pa nastajajo tehtna vprašanja, **koliko vesti o kriminalu sploh objaviti v tisku in kako pisati**, da bosta kakovost in obseg po eni strani zadovoljevala obveščeno javnost in da se ne bodo, po drugi, ustvarjali prestrašeni vtisi o prepuščenosti samemu sebi in izpostavljenosti, tja do očitkov, da pisanje o deviantnosti poučuje kriminalne tehnike in rojeva odklonske motivacije. Vesti o kriminalu čestokrat vsebujejo še podatke o delovanju policije in kazenskega pravosodja, poučujejo o možnosti obrambe pred nasiljem različnih vrst in pred premoženjsko škodo, časopisi ponujajo razne statistike, pišejo o reformah in dejavnosti države v boju s kriminalom, tja do kaznovalne in kriminalne politike.

V tem kontekstu tisk dosti prispeva k zanimanju ljudi za deviantnosti, za etiološka vprašanja s tega področja in s tem v zvezi za preprečevanje zlasti individualnega viktimiziranja, saj je posameznik v kriminalni prevenciji vedno najbolj prepuščen samemu sebi in neinstitucionalizirana javnost je vedno najbolj neobgljena in ogrožena. Prav **dosegljivost posameznika s tiskom** (in nekaterimi drugimi sredstvi) pa je **lahko najbolj koristna za njegovo vključevanje v kriminalno politiko**, čeprav neinstitucionalizirano, kar je lahko toliko bolj pomembno, kajti veliko ogroženih ljudi vedno izpada iz tovrstne družbene institucionalizacije in ostajajo neizkoriščeni v družbenem obrobju in jih še taka »samozaščitna« propaganda ne zajema.

b) Odvračanje in preprečevanje

S tem sta mišljeni dve pglavitni vlogi zlasti tiska. Po eni strani gre za odvrčanje kriminalnih tendenc pri ljudeh, ki bi bili motivirani postati deviantni, po drugi pa gre za tiste, in teh ni tako malo, ki omogočajo drugim, da so odklonski predvsem zato, ker jim nudijo prilžnosti, da to postajajo. Vse skupaj sicer zadeva izključno preventivno delovanje sredstev javnih komunikacij, toda za naš namen smo jih razdelili tako, da se v njem ogleduje pomen možnega

storilca in vloga možne žrtve, torej je na eni strani akter, na drugi oškodovanec.

Pri tem je gotovo, da so lahko nekateri posamezniki ali skupine bolj ogroženi od drugih in spet, da so posamezniki ali skupine bolj deviantni od drugih. Toda **tisk tega ne more ločevati s svojim posredovanjem informacij**. Le-te navadno posreduje uniformno za vse, ker v njem ni strokovnjakov, ki bi se razumeli na ta vprašanja, ki nedvomno zahtevajo specializirane kadre za pisanje o deviantnosti, zlasti v smislu vzgojne in izobraževalne vloge javnih komunikacij.

Opozorila pred kriminalom, ki izhajajo iz vesti, pa so lahko vsiljiva, dolgotrajna, poučevalna (v obeh smereh), senzacionalna ali spolitizirana ali zbirokratizirana, tako da pri prejemniku ustvarjajo nasprotno ali vsaj indiferentno reakcijo od pričakovane (primerjaj večino pisanja naših časnikov o »družbeni samozaščiti«). Zato **pisati in sporočati vesti o deviantnosti in reakciji nanjo ni lahko, niti preprosto**. Poleg tega vsi, ki prihajajo v novinarske hiše, navadno začno s pisanjem o kriminalu in nato odhajajo drugam. Zato ni čudno, če je v pisanju o kriminalu veliko senzacionalnosti, enostranskosti, emotivnosti, dušebrižništva, kvazihumanizma,¹⁴ pa neznanja, poenostavljanja, nejasnosti, zamegljevanja, netočnega prikazovanja, izkrivljanja, obsojanja, etiketiranja, kolikor ne kakšnega poveličevanja, poudarjanja heroizma in podobno, iz česar včasih celo izhaja, da se »kriminal spleča«, kot to vedo povedati na zahodu.

Prav zato je **posredovanje informacij o kriminalu zamotano področje**, s katerim bi se morali načrtno in usklajeno ukvarjati sociologi, pravniki, kriminologi, psihologi, pedagogi itd., skupaj s komunikologi in drugimi, morebiti celo s politologi, saj boj z deviantnostjo še kako zadeva družbeno počutje, s katerim morajo računati tudi politiki. »Informiranje« javnosti o kriminalu in prevenciji torej ni preprosto delovanje.

c) Internalizacija samonadzorovanja

Tisk vsakodnevno ponuja prenekatero pisanje, iz katerega veje etičnost ali kritičnost do pojavov in ljudi, posreduje opise smiselnih medčloveških odnosov, odpira obilje moralnih vprašanj, opisuje like, ki bi jih veljalo posnemati ali se z njimi poistiti, hkrati ko po drugi strani prinaša dosti vesti s prav nasprotnim predznakom, zaradi katerih ljudje razmišljajo, se pogovarjajo, jih

obsojajo ali sprejemajo bodisi individualno bodisi skupinsko.

Tisk s tem določena mnenja, vesti, poglede itd. v nekem smislu institucionalizira in jih predstavlja za pozitivni ali negativni zgled ali vzor, ki vzbuja razmišljanje in **potrebo ali po diferenciaciji ali po identifikaciji**. To pa je začetek procesa kritičnega razsojanja lastnega vedenja posameznika in oblikovanje njegove samokontrole, ki je prej psihološko kot sociološko in komunikološko vprašanje, je pa gotovo nadzorstveno, saj pogosto vzbuja ozaveščenost, vest, sram, krivdo, kesanje in odgovornost. To pa lahko pomeni, da se sicer **privatizirana masa posameznikov prek sredstev javnih občil posredno vključuje v skupinsko in masovno oblikovanje določenega (sprejemljivega) vedenja**, sicer vsak zase, toda s kolikor toliko enotnimi pogledi in pripravljenostjo za nemoteno sožitje v skupnosti, ob prizadevanju tudi za svojo samorealizacijo. To pa je gotovo **proces internalizacije samokontrole**, v kateri imajo sredstva javnih komunikacij lahko svoj delež.

d) Poučevanje o varstvu

Tisk, in to kjerkoli po svetu, se močno ukvarja s kriminalom. Pisanja o deviantnosti v nobenem dnevniku, tedniku ali reviji ni malo, saj povsod privlačuje pozornost s svojim obsegom, vsebino in še posebej s posameznimi dogodki (pri nas npr. Agrokomerc). Kolikor opisovanje posameznih pojavov ali delovanja deviantnih ljudi polni stolpce črnih kronik ali druge rubrike, v katerih je dosti »zrn«, kakorkoli uporabnih za **dojemanje družbenih deviacij in legitimno reakcijo nanje**, moramo najbrž upoštevati še dvoje:

— vzgojnoizobraževalno vlogo posameznih časopisnih hiš, ki se, od svojih zmogljivosti odvisno, same ukvarjajo s pisanjem o odklonskosti z najrazličnejših izhodišč;

— tisk kot sredstvo drugih dejavnikov, za katere so kriminalna ali kaznovalna politika, preprečevanje deviantnosti in še marsikaj, kar sodi zraven, vključno z družbeno samozaščitnostjo, pri nas že po naravi njihova vsebina ali tako ali drugače njihovo delovno področje.

Kar zadeva lastno vzgojnoizobraževalno vlogo, zlasti tiska, moramo za naše razmere pritrditi tistim, ki so že doslej ugotavljali neusposobljenost in nespecializiranost kadrov za ta vprašanja in potrebo po drugačnem obravnavanju deviant-

¹⁴ Jašovič, Osvrti, s. 48.

nosti v sredstvih javnega obveščanja. Gmotne razmere za to niso posebno ugodne, pa se morebiti tudi zaradi tega ni moglo ničesar spremeniti na boljše, čeravno stanje v družbi ni neugodno za drugačen razvoj obravnavanja deviantnosti v tisku, po radiu in na televiziji. Res pa je, da so posamezni ekscesi pritegnili njihovo pozornost, tako da javnost ni ostala neobveščena. Toda, ali je to dovolj za njihovo vlogo, če se pojavljajo samo kot posredovalci in pojasnjevalci informacij?

Pomen sredstev javnih občil pa je dosti večji, kolikor so na tem področju samo medij drugih za njihove cilje v okviru dejavnosti, ki jo opravljajo, predvsem pa v okviru politike. Zato so, zlasti naš tisk pa tudi drugi, v bližnji preteklosti preveč politizirano prinašali vesti o varstvu, varnosti, obrambi in samozaščiti. In ne samo to. Informacij s teh področij je bilo včasih toliko, da so bile same sebi v napoto in so že zaradi svoje količine in podobnosti, neinventivnosti ter ponavljanja ustvarjale indiferentnost, in če že ne odpora, pa vsaj vtis na prejemnika, da ne veljajo zanj, ker so bile preveč splošne in premalo ali pa sploh ne prilagojene posameznikom in njihovim (starostnim ali statusnim) skupinam. Hkrati pa so se prenekatera izhodišča pojasnjevala kot »pravica in dolžnost«, ne da bi kaj dosti razlagali, kaj je kaj. Na sploh pa so se naša sredstva javnih komunikacij premalo obračala k možnim žrtvam deviantnosti, ki so nedvomno najbolj uporaben konzument poučevanja in seznanjanja z raznimi izhodišči za varstvo. Na sploh lahko rečemo, da je bila vzgojnoizobraževalna vloga tiska v samovarovanju preveč spolitizirana, odtujena, zbirokratizirana in sformalizirana, da bi lahko pomenila nauk ali navodilo za dejavnost in pojasnilo za razumevanje želenega ravnanja. Toda tega ni kriv samo tisk. Lahko bi se upiral z znanjem, ki bi ga moral imeti o tem, kako strokovno pojasnjevati informacije, toda raje je postal služabnik svojemu gospodarju, kot da bi se mu zameril. Zato lahko rečemo, da je bil zmanipuliran kot tisti, ki so jim bile informacije namenjene. Toda le-ti se nanje večinoma niso dosti ozirali, kar dokazuje tudi položaj, v katerem smo. Vsa samozaščitnost, posredovana s sredstvi javnih občil, ni veliko prispevala k vlogi, ki ji je bila v družbi namenjena.

Razna kriminalnopolitična, etiološka, fenomenološka, preventivna in sploh samovarovalna prizadevanja niso prinesla bistvenih učinkov in veliko tega ni prispevalo k uspehu. S stališča

»cost/benefit« je bilo to delovanje predvsem dokaj nerentabilno investirano. Deviantnosti ni bilo manj, lahko pa je bila dosti bolj prikrita.

e) Odkrivanje in preiskovanje

Tisk in sredstva javnih občil v socialističnih družbah, kjer se štejejo kot dejavnik politične socializacije, niso naravnani v to, da bi sami opravljali vloge odkrivanja in preiskovanja deviantnosti. Če so se posamezniki lotevali česa podobnega, se je neredko zgodilo, da so jih oblastniki utišali tudi s kazenskim procesiranjem, čeprav pri tem ni šlo vedno za varstvo zasebnosti, zasebnega življenja ter za zaščito svoboščin človeka in državljana v naši družbi. Sicer pa so te reči dokaj raztegljive in pogosto je odvisno, kdo je tisti, o katerem se piše, ni pa pomemben način pisanja in resničnost podatkov, ki jih tisk posreduje javnosti. Zato najbrž ni pričakovati, da bi pri nas prišlo do kakega »Wattergate« kot v ZDA, prej se dogaja, da se tisk ali posamezniki v njem vključijo v kakšne politične grupacije in zaradi politizacije masovnih komunikacij potegnejo z njimi, odvisno od tega, na katerem področju zmagajo »zdrave sile«. To in še marsikaj drugega kaže na odvisnost zlasti tiska, na zoženost področij delovanja in svobode, na preveliko navezanost na vire informacij in njihovo vplivnost, tja do nestrokovnosti¹⁵ zlasti na specializiranem področju, ki ga tu načenjamo. Novinarski etični kodeks pa ne more biti ovira za prodornejšo vlogo tiska pri obravnavanju deviantnosti v naši družbi.

Toda treba je reči, da si je tisk v letu 1987 s pisanjem o kriminalnih aferah velikih razsežnosti in s posredovanjem nekaterih dogodkov iz preteklosti in v okviru »zgodovinskega spomina«, zlasti na Slovenskem, pridobil veliko simpatij javnosti. Ne nazadnje je posamezna vprašanja načenjaval tudi z izhodišč, če bi smeli tako reči, »operativnega odkrivanja in obravnavanja« dogodkov in ljudi, kar mu daje lastnosti družbenega nadzoro vanja sicer omejenih razsežnosti. Težko je reči, ali mu je to omogočalo ugodnejše politično vzdušje ali je tisk uspeval k ugodnejšemu političnemu vzdušju. Najbrž bi veljalo te reči skrbno preučevati. Ne nazadnje bi jih tudi sredstva javnih občil lahko sama analizirala.

¹⁵ Glej na primer Šinkovec J.: Nekateri ustavne svoboščine človeka in sredstva javnega obveščanja, v: Odgovornost v samoupravni družbi, s. 428/9.

3. Pomen tiska za nadzorovanje

Tisku ni mogoče odreči posameznih lastnosti nadzorstva. Ker gre za sredstvo masovnega komuniciranja, imajo njegove vloge nedvomno pomen družbenosti. Tisk obravnava, piše in analizira pojave in vedenje ljudi, razsoja in ocenjuje, vrednoti in stigmatizira. Tisk res ne odkriva in raziskuje ter kaznuje v pravem pomenu besede, toda temu je s posameznimi okoliščinami zelo blizu in prenekateri njegovi posegi so lahko dosti bolj dramatični in drastični, čeprav so doseženi na povsem neformalen način, in to sicer bolj kot katerikoli drugi ukrepi kazenskega pravosodja v okviru zakonitosti njegovih kazenskih sankcij. Poleg tega pa podobno kot družbenoformalno nadzorstvo še vzdržuje in legitimizira status quo v družbi, omogoča in posreduje javnosti ustrezne modele identifikacije ter nedvomno spodbuja, motivira in razvija določeno občutljivost za kriminalne probleme. Je torej eden izmed redkih medijev, ki je z javnostjo v stalnih stikih, čeprav le-ti potekajo enosmerno, toda drugih, boljših ni. Res pa je, da komunicira z masami ali s posameznimi družbenimi skupinami in ne s posamezniki, medtem ko legitimno (zlasti državno in formalno) nadzorstvo deluje predvsem na posameznika, čeravno mu ne gre zanikati širših družbenih vplivov. Prav iz tega razloga so njuni vplivi na zasebnost in posegi vanjo zelo različni, kar se seveda razlikuje od »pravice« enega in drugega. Tudi tisk jih lahko ogroža in to se neredko dogaja kjerkoli po svetu in celo morebiti najbolj tam, kjer so najbolj demokratski in kjer pravice posameznika dajejo pred družbene. Toda tovrstni učinki so lahko različni, saj ne nazadnje ugotavljajo, da naj bi npr. imele osebe, naročene na lokalni tednik, močnejšo krajevno orientacijo kot osebe, naročene na nelokalni metropolitanski časopis,¹⁶ da časnikarji s pisanjem o deviantnosti oblikujejo »kriminalne valove«¹⁷ in še marsikaj, zaradi česar bi lahko rekli, da tisk opravlja neoperativno, tiho in najpogosteje prikrito nadzorovanje.

a) Razširjanje vesti

Gotovo je informativni pomen sredstev javnih občil prevenstven pred vsemi drugimi. To še posebej velja za tisk tudi na področju pisanja, ki kakorkoli zadeva deviantnost. O tem je že

tudi v kriminologiji in ne le v komunikologiji, socialni psihologiji in drugod toliko napisanega, da se tu ne splača izgubljati besed. S tem v zvezi seveda nastajajo razna vprašanja motiviranosti za pisanje o problemih deviantnosti, seznanjanja o postopkih, ki so pred sodišči, pojasnjevanja delovanja policije in zaporov, razlaganja etioloških razsežnosti različnih deviacij, od posilstev do novejših oblik gospodarskega kriminala, da ne omenjamo posebej prizadevanj za takšne dejavnosti, ki že zaradi zasičenosti javnosti ne morejo privedi do zaželenih posledic. Od tod tudi vprašanja:¹⁸ kako tisk zagotavlja potrebo po obveščeni, kako prikazuje reči, ki zadevajo vsakdanje življenje, kako zabava in sprošča ljudi in kako omogoča osebno identifikacijo ali vzbuja odpor z informacijami, ki jih posreduje (četudi z zabavnim tiskom).

V »kriminološki komunikologiji«, če smemo uporabiti ta izraz, nekateri poskušajo dajati navodila tisku in sploh sredstvom javnih občil, kako naj pišejo o kriminalu in vsem, kar je z njim v zvezi,¹⁹ da bi se približali idealnim modelom, ki pa so spremenljivi in odvisni od prenekaterih okoliščin, zato se ne velja z njimi ukvarjati, ker gre pogosto za merila, ki so spolitizirana, kolikor ne služijo kakšnim trenutnim koristim. Zato bi bilo vredno prav to plat skrbno preučevati in razvijati prilagojeno stanju kriminala v konkretnih razmerah ali dogodkih.

b) Izobraževanje

Pod izobraževanje štejemo v tem razmišljanju predvsem tisto, kar sodi, v političnem jeziku rečeno, v tako imenovano »varnostno kulturo«. Čeprav pojem sam ni zadovoljivo pojasnjen in razmejen od drugih možnih kultur in tudi sam obsega različne poglede na problematiko, ki jo skušamo z izrazom pojasnjevati in je pogosto tudi močno etatizirana, s samo »kulturo« pa nima dosti zveze, še posebej, če odmislimo kulturo od koga in kulturo za koga ter zakaj. Zato si je verjetno najpreprosteje zamišljati pri tem predvsem varno človekovo življenje. Varno življenje v tem, da nihče ne stori drugemu česa takega, česar sam ne želi, da bi mu storili drugi. Takšen pogled na varnostno kulturo gotovo sodi v področje kulture civilne družbe, v kateri imajo državni organi sicer pomembno vlogo kot

¹⁶ Tichenor/Wackman, s. 595.

¹⁷ Garofalo, s. 322.

¹⁸ Glej tudi Morrison, s. 87.

¹⁹ Glej na primer Jašovič, v Osvrti, s. 61—62.

možni dejavniki, ki temu doprinašajo svoj delež, toda če so pri tem izključni, začenja postajati njihova vloga vprašljiva, zlasti glede na to, ali ta »varnostna kultura« ni nekaj, kar postaja privesek k državi in služi predvsem njenim nalogam, ker je premalo obrnjena k posamezniku, ki je tako s to varnostno kulturo dostikrat ogrožen tudi v njenem imenu.

Toda v tej »varnostni kulturi« in pri izobraževanju zanjo pa gre še za naslednje. Ker so nekateri državni organi ključni nosilci tovrstnega izobraževanja, je neinstitucionalizirani posameznik dostikrat pozabljen in prezrt, ker gre pri varnostni kulturi bolj za družbene in komaj še za skupinske interese, na kar kaže celotna koncepcija »družbene samozaščite«, ki skoraj ne pozna »individualne«, ali pa si jo po svoje razlaga.

Zato ima lahko tisk pri izobraževanju in vzgoji velike količine neinstitucionaliziranih, odtujenih ter nepolitiziranih posameznikov pomembno vlogo, ker je zanje edini vir informacij in morda zelo redka komunikacija, ki jih uravnava, navdihuje ali vodi v določeni »varnostni kulturi«, pomembni predvsem zanje kot možne žrtve. To pomeni, da jih vodi v smislu kriminalne prevencije. Tu pa se pojavlja dvostranska vloga tiska, ker po eni strani poučuje varstvo, hkrati ko po drugi strani opisuje praznine v delovanju, ki jih uporabljajo drugi za napad. V tem je nesreča celotnega izobraževanja za napredovanje »varnostne kulture«, kjer so njene »resnice« ambivalentne. Uporabljamo jih, kakor jih hočemo. Vse je odvisno od nas. To pa so vsi položaji, v katerih je mogoče iz dobrega narediti tudi slabo.

Tisk in druga sredstva javnih občil na tem področju največkrat posredujejo informacije drugih, zlasti političnih in državnih dejavnikov, ki žele vzdrževati stik z bralci, kajti tisk navadno svojega interesa na tem področju največkrat nima, razen če ne gre za »obveščanje« o čem. To pa so zlasti »družbene kronike«, strokovni komentarji političnih, kulturnih, gospodarskih in drugih dogodkov, ilustracije, dokumenti²⁰ itd. Seveda je treba pri tem upoštevati formulo komunikacijskih procesov, ki se glasi »kdo reče kaj, po kakšnem kanalu in s kakšnim učinkom«.²¹ Zato je tisk lahko močan vzgojnoizobraževalni dejavnik, ki »razvija in napreduje intelektualna,

delovna, kulturna, družbenopolitična in moralna stališča, navade in interese«²² ljudi, tudi za namen vzgoje v varnostni kulturi.

c) Psihološki pomen tiska (za nadzorstvene vloge)

Psihološki pomen tiska za nadzorstvene vloge gotovo zadeva na prej omenjeno formulo, kdo kaj reče, po kakšnem kanalu in s kakšnim uspehom. Uspeh je nedvomno povezan z različnimi psihološkimi, zlasti pa socialno psihološkimi sestavinami komuniciranja. Le-te pa so pri nas, zlasti ko zadevajo pisanje o kriminalu, še »tábula rasa«.

Pri nas smo s predimenzioniranim komuniciranjem o nekaterih vprašanih »varnostne kulture«, zlasti pa okoli družbene samozaščite, verjetno napravili več škode kot koristi, ker smo javnost in posameznike zasitili s politizacijo tega področja, da je postalo predvsem mit in ne dosti več. Tovrstnih kampanj, ki so v zadnjem času močno popustile, se nismo lotevali psihološko preračunano in posameznim družbenim skupinam prilagojeno. Tudi »tisk« ni mislil na to, ker se je v preteklosti preveč vdinjal državnim in političnim oblastem, ki so ga uporabljale kot svoj medij kljub poudarjanju domnevne samostojnosti tiska in podružbljanja informacij. Prenekaterih reči nismo prikazovali »problemsko«, hkrati ko je bilo tudi pisanje o kriminalu in deviantnosti sploh največkrat pomanjkljivo, pod vplivi posameznih dogodkov ali osebnosti, političnih akcij in zato priložnostno, nestalno in sploh slabo pretehtano in brez dolgoročnih ciljev, skratka, slabo socialno-psihološko prilagojeno in preračunano. Tudi iz tega se vidi, da nimamo v federaciji in ne le v republiki nekega organa, ki bi vodil »kriminalno politiko«, kot je to na zahodu in vzhodu, ampak je prepuščena neštetim dejavnikom, ki vsak po svoje in neusklajeno razumejo »politiko omejevanja deviantnosti«, kot vedo in znajo in pogosto pod čustvenim dojemanjem procesov in pojavov okoli sebe. Od tod dosti iracionalnih reakcij v tisku različnih vrst, ki kake pojave ali deviante včasih celo emocionalizirajo in pod vplivi izven tiska tudi politizirajo. Oba procesa pa ne rojevata potrebnih izidov oziroma sta konfliktna z željami in potrebami, ki bi jih bilo treba uresničevati v masovni kulturi, zlasti na področju preprečevanja deviantnosti.

²⁰ Jašovič, JRKKP 1972/73, s. 460.

²¹ Barbič, s. 42.

²² Jašovič, Osvrti, s. 60.

Ni mogoče reči, kakšne izide so prinesla dose-danja prizadevanja na socialnopsihološkem po-dročju in kaj bi bilo, če jih sploh ne bi bilo, in kakšno škodo so naredila tista, ki niso bila ustrezno vodena. Gotovo pa je, da bi vedno mo-rali računati s psihološkimi učinki vplivanja na ljudi in problematika deviantnosti je področje, ki čedalje bolj kliče k temu tudi pri nas, čerav-no smo preveč dolgo živeli pod vtisom, da se s politizacijo in samoupravnostjo samodejno re-šujejo vsa vprašanja. Hipertrofija norm in pojav-nost deviantnosti sta pokazali, da ni tako. Zlasti sta potrdili, da med njima in prejemniki infor-macij ni ustreznih interakcij, in to ne v dejan-skosti, še manj pa prek tiska kot medija tistih, ki imajo moč v družbi.

d) Ustvarjanje javnega mnenja

Vprašanje, ali je na področju deviantnosti, njegovega nadzorovanja in nadzorstva sploh po-trebno ustvarjati javno mnenje, ga oblikovati, razvijati itd., najbrž ni odveč. Toda kakšno jav-no mnenje in čigavo javno mnenje? Čigavo jav-no mnenje na primer o smrtni kazni, o čl. 133 KZ SFRJ, o zgodovinskih dogodkih iz bližnje preteklosti ali o gospodarskem kriminalu itd. Kdo je sploh tisti, ki naj ustvarja javno mnenje, ali naj bo to mnenje enotno oziroma uniformno ali konfliktno, eno ali večstransko, kaj so cilji, kam naj peljejo itd.

Kolikor imamo za izhodišče tisto, o čemer raz-mišljamo v tem pisanju, da je dosti preprosteje obsojati konvencionalni, nasilniški, muskulatur-ni, poulični in podoben kriminal, pa je le-to na kakem drugem področju že veliko bolj proble-matično. Ljudje prenekaterih sankcioniranih pojavov ne dojemajo z enako zavrženostjo, opre-deljujejo se na podlagi različnih izkušenj, ču-stev, ogroženosti in še marsičesa, zaradi česar je uniformiranje javnega mnenja iluzorno, ne-uspešno in konfliktno, kolikor ne rojeva celo na-sprotnih učinkov od zaželenih.

Od tod naš pomislek, ali je vedno mogoča prav določena opredelitev, ki naj jo sprejema javnost, kot edino pravilna, kolikor sploh za to gre. Sicer pa je sredstvom javnih komunikacij in sploh ti-sku treba priznati vpliv na mnenja o kriminalu tudi z vprašanjem, »v kakšnem obsegu sredstva javnega obveščanja izpolnjujejo vlogo oskrbova-nja z informacijami o resničnem stanju javnega mnenja, in kako ta sredstva uresničujejo to

funkcijo, ko to počenjajo.«²³ Čeprav je pomen, tudi tiska, težko ugotoviti, pa je njegov vpliv vsaj v začetku gotovo »posreden in nevtralen, toda sledi njegovih vesti ostajajo.«²⁴

e) Politični vpliv

Na splošno je vpliv tiska v socialističnih druž-bah drugačen kot v drugih ureditvah. Zaradi politizacije, omejevanje samostojnosti, dirigira-nosti od politične partije na oblasti itd. prinaša informacije skladno z njenim programom ali, bolje rečeno, politiko trenutka, ki pogosto nima pred seboj dolgoročnih ciljev (programa), ampak vsakdanji boj, ki mu je treba slediti tudi s sred-stvi javnih komunikacij. Tisk je gotovo najpri-ročnejši zato, ker je tudi najbolj nadzorljiv.

Ker pa se »politika« zanima za deviantnost le ad hoc, ima tisk s pisanjem o kriminalu še dokaj proste roke, medtem ko je dosti bolj previden, kolikor gre za vesti o nadzorstvu in nadzorova-nju, čeprav je v zadnjih letih do »formalne kon-trolizacije« dosti bolj kritičen, dosleden in si upa veliko več kot kdajkoli po osvoboditvi. Lahko bi rekli, da tisk vsaj toliko kontrolira nadzor-stvo kot narobe, kar je nedvomno rezultat pro-cesov v naši družbi, zlasti pa v Sloveniji. V tem pogledu le počasi sledimo demokratičnim druž-bam v svetu.

Toda po drugi strani je bila politizacija dolo-čene, včasih dokaj izbrane deviantnosti (na pri-mer politične, menična afera itd.) vedno v ospredju določenega trenutka. Zato je tisk izra-žal tudi te tendence in si prizadeval za ozave-ščanje javnosti, za njeno kohezivnost, integraci-jo, za dezalienacijo nadzorovanja itd. in na ta način izražal svojo, ne le politično, ampak tudi socialnopedagoško in varnostnokulturno vlogo. Ker je bil povezan z oblastjo ali odvisen od nje (tudi za ceno kadrovske posegov vanj), je hkrati imel (ali ima) političen vpliv in direktivno-ideološki pomen tudi v kriminalni politiki in je tako prispeval k družbenemu nadzorovanju po eni plati in k manipulaciji z javnostjo (na pri-mer Dachauski in drugi podobni montirani pro-cesi) in njenim mnenjem po drugi. Prav tu je kazal, da je sredstvo močnejšega, ki ga uporablja za propagando. Ali je bil tudi sam »politična moč« (po Kardelju²⁵), pa je seveda drugo vpra-šanje, ki ga ne načenjamo.

²³ Tichenor/Wackman, s. 605.

²⁴ Kokolj, s. 49.

²⁵ Prav tam, s. 49.

Sklep

To pisanje se ukvarja z vlogo tiska kot (morebitnega) mehanizma neformalnega družbenega nadzorstva. Tiska smo se lotili predvsem zato, ker je **najstarejši masovni medij** in če že ne iz drugih razlogov, prav iz tega ozira zasluži našo pozornost, zlasti v kontekstu razmišljanja o tako imenovani neformalni kontrolizaciji. Gotovo je, da to nadzorstvo zaradi svoje narave komunikacij z bralci-prejemniki informacij, v omejevanem obsegu opravlja svojo vlogo, toda zanj je značilno (kot je podobno z radiom in televizijo), da ima velik krog odjemalcev, ki se jim tudi prilagaja glede na starostne skupine, družbene statuse, posamezne interese in še po raznih drugih izhodiščih.

Kolikor za nadzorstvo vsaj hipotetično domnevamo, da so njegove **najpomembnejše vloge v nadzorstvu, kaznovanju, razvrščanju, spreminjanju in zaznamovanju** (tudi deviantov), poleg nekaterih drugih, moramo potemtakem reči, da so nekatere med njimi bolj poudarjene od drugih. Tisk kot neformalno (čestokrat tudi močno politizirano) nadzorstvo že zaradi razpoložljive moči **ne more opravljati vseh kontrolnih vlog v enakem obsegu**, niti ne z enako uspešnostjo. Podobno kot katerokoli družbeno nadzorstvo ima omejeno moč, omejeno dosegljivost klientov (bralcev) in omejeno sprejemljivost. Njegov pomen je v glavnem odvisen od tega, kako ga dojema posameznik in kaj zanj pomeni tisto, kar tisk prinaša.

Tisk ima močno oslABLJENE zlasti tiste vloge, ki so sicer v nadzorstvu na splošno represivne, vsiljevane in se navezujejo na sredstva moči, lahko pa bi mu pripisovali velik pomen v neoperativnem nadzorstvu, na socialno psihološkem in vzgojnoizobraževalnem področju. Če je njegov namen kolikor toliko očiten v zvezi z milejšo platjo kontrolizacije, ki bolj temelji na prepričevanju, vzgajanju, svetovanju, ponujanju zgledov in drugih možnosti sprejemljivejšega vplivanja na ljudi, predvsem od njih odvisnega, kar mu je sploh imanentno, pa ne gre pozabiti še druge strani. V literaturi o tisku kot sredstvu masovnih komunikacij so namreč dokaj spregledane njegove »represivne« vloge.

Med njimi so za naš namen zlasti pomembne **kaznovanje z zaznamovanjem ter nadzorstvo z razvrščanjem**. Menimo namreč, da pisanje o pojavu in njegovem nosilcu ustreza javnemu

spektaklu procesiranja pred legitimnim nadzorstvom, le da je avditorij znatno večji. Najbrž ni bolj učinkovitega kaznovanja in zaznamovanja od publicitete v časopisu oziroma s tiskom, saj ostaja kot dokument, ki mu nobena formalna rehabilitacija ne more do živega in noben zakonit »izbris« sodbe v primerjavi z njim nič ne pomeni.

Tisk (kot tudi nekatera druga sredstva javnih komunikacij) **nadzoruje vedenje, piše o njem**, se z njim ukvarja z besedami in fotografijami in v tem pomenu nekje bolj, drugje manj, ali zdaj bolj, drugič spet manj, **opravlja nadzor nad devianti** (čeprav pogosto posredno in anonimno) in celo **nad formalnimi nadzorovalci našega vedenja**, seveda pogosto odvisno tudi od posameznega družbenega trenutka. Niso tako redki primeri (ne pri nas), da tisk dejavno posega v družbena dogajanja, sproža sodne procese in celo vpliva na strukturo oblasti, procese v njej in spreminja politiko (celo pri nas).

Zato gre tisku pripisati tudi vlogo tako spreminjevalca družbenega kot individualnega življenja in omejevalca deviantnosti. Zato se zanj **potegujejo tudi politične sile**, ki ga spreminjajo in po svoje oblikujejo, kolikor ne politizirajo, s tem pa tudi podreajo in z njim manipulirajo. Toda če naj bi zlasti v kontekstu tega razmišljanja tisk v svoji neformalni kontrolni vlogi predstavljal družbeno silo na vedenjskem področju, **bi moral biti samostojnejši** in predvsem odvisen od tistih, zaradi katerih sploh je, to je od bralcev — njegovih prejemnikov. Toda bati se je, da je v katerikoli družbi težko ostati samo v tem okviru, ne da bi s tiskom manipulirali in zato tudi le-ta manipulira z javnostjo.

Glede na to, zlasti tudi v kontrolni funkciji, velja tisku ustrezna raziskovalna pozornost, hkrati ko bi njegovi izvajalci morali več vedeti o njegovi vlogi kontrolizacije ljudi in vplivanja nanje. V sedanji komunikologiji, kot tudi v kriminologiji, o tem ni dosti napisanega, zato se tu odpira hvaležno področje novega praktičnega znanja, še posebno ker so ga doslej obravnavali predvsem z negativne plati — to je, kakšna je možna kriminogena vloga tiska.

Prednost tiska v smislu kontrolizacije in spreminjanja ljudi pa je predvsem v njegovi integrativni, edukativni, informativni in analitični vlogi.

Rokopis končan 12. januarja 1988.

LITERATURA:

1. Avery R.: Stage of Adolescence. **American Behavioral Scientist**, Beverly Hills 23 (1979) 1, s. 53—70.
2. Barbič, A.: Dileme u teoriji masovnog komuniciranja. **Sociologija**, Beograd 13 (1971) 1, s. 41 do 53.
3. Božič, P.: Družbena odgovornost, nadzorstvo in besedna proizvodnja. **Teorija in praksa**, Ljubljana 8 (1971) 10, s. 1426—1432.
4. Comstock, G.: Information Management and Mass Media. Menace or Myth? V: **Social Control**. Ed. J. Gibbs. Beverly Hills, Sage 1982, s. 205—227.
5. CrimINALITÉ et mass media. XVIIe Congres Francais de criminologie. Caen 1976. Paris, Centre de Formation et de recherche de L'Education Surveille (1976), 22 s.
6. Dietz, H.: Der Umgang der Jugend mit den Mitteln der Publizistik. **Recht der Jugend**, Köln 17 (1969) 12, s. 367—373.
7. Dimmick, J. et al.: Media Use and the Life Span. **American Behavioral Scientist**, Beverly Hills 23 (1979) 1, s. 7—31.
8. Džuverović, B.: Mladinsko javno mnenje in mladinsko-študentski tisk. **Teorija in praksa**, Ljubljana 9 (1972) 3, s. 387—498.
9. Flavigny, H.: Utilisation des moyens d'information de masse en prevention. **Liaisons**, Paris 20 (1971) 75, s. 6—14.
10. Forster, M., Schenk, J.: Der Einfluß massenmedialer Verbbrechensdarstellungen auf Verbbrechensfurcht mit Einstellung zu Straftätern. **Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform**, Köln 67 (1984) 2, s. 90—104.
11. Furer, I.: Ispol'zovanie sredstv massovoj informacii v pravovom vospitanii trudjaščihsja. **Sovetskaja justicija**, Moskva (1975) 8, s. 17—18.
12. Garofalo, J.: Crime and the Mass Media: A Selective Review of Research. **Journal of Research in Crime and Delinquency**, Hackensack 18 (1981) 2, s. 319—350.
13. Jašović, Ž.: Sredstva masovne komunikacije i sprečavanje prestupničkog ponašanja mladih. V: **Društveno reagovanje na maloletničko prestupništvo**. Beograd, Savez društava defektologa Jugoslavije 1972, s. 46—62.
14. Jašović, Ž.: Sredstva masovne komunikacije u sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta. **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo**, Beograd 10 (1972) 3, s. 459—464.
15. **Jugend: Bildung und Freizeit**. Stackelberg, EMNID-Institute 1967, 329 s.
16. Klapper, J.: Die Wirkungen der Darstellung von Verbrechen und gewalt in den Massenmedien. V: **Kriminalsoziologie**. Frankfurt, Akademische Verlagsgesellschaft 1968, s. 154—186.
17. Kokolj, M.: Sredstva masovnog informisanja i njihov uticaj na omladinsko prestupništvo. **Pregled**, Sarajevo 71 (1981) 1, s. 45—56.
18. Kramarić, I.: Štampa i kriminalitet. **Priručnik**, Zagreb 27 (1979) 5, s. 411—414.
19. Kuvačić, I.: **Obilje i nasilje**. Zagreb, Praxis 1970, 256 s.
20. **L'enfance et l'adolescence en danger**. Trezieme Conference des Ministres Europeens, Nice 1973. Strasbourg, Conseil de l'Europe 1974, 115 s.
21. Lukač, S.: Uticaji sredstava masovnog informisanja na devijantne pojave. **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo**, Beograd 10 (1972) 3, s. 465—470.
22. Madgwick, D.; Smythe, T.: **The Invasion of Privacy**. London, Pitman 1974, 197 s.
23. Maisel, R.: The Decline of Mass Media. **Mental Health Digest**, Rockville 5 (1973) 11, s. 16—19.
24. Moesta, C.: Die politische Aufgabe der Jugendpresse. **Recht der Jugend**, Köln 17 (1969) 12, s. 353—359.
25. Morrison, A.: Mass Media Use by Adults. **American Behavioral Scientist**, Beverly Hills 23 (1979) 1, s. 71—93.
26. Oreč, M.: **Sloboda informacija i propaganda u savremenoj medjunarodnoj zajednici**. Beograd, Institut društvenih nauka 1966, 300 s.
27. Osolnik, B.: Odgovornost v informiranju in javnem komuniciranju. V: **Odgovornost v samoupravni družbi**. Zihlerovi dnevi. Ljubljana, FSPN 1982, s. 395—400.
28. Osolnik, B.: Profesionalna etika v javnem komuniciranju. **Teorija in praksa**, Ljubljana 16 (1979) 11—12, s. 1586—1599.
29. Pečar, J.: Sredstva javnog informisanja i društvena samozaštita. **Opredjeljenja**, Sarajevo (1978) 7—8, s. 161—180.
30. Pfeiffer, D.; Scheerer, S.: **Kriminalsoziologie**. Stuttgart etc., Kohlhammer 1979, 168 s.
31. Pfuhl, E.: Mass Media and Reported Delinquent Behavior: A Negative Case. V: **The Sociology of Crime and Delinquency**. 2nd. Ed. New York, Wiley 1970, s. 509—523.
32. Robinson, S.: **Juvenile Delinquency**. New York, Holt 1960, 546 s.
33. Schur, E.: **Our Criminal Society**. Englewood Cliffs, Prentice Hall 1969, 244 s.
34. Smaus, G.: Funktion der Berichterstattung über die Kriminalität in den Massenmedien. **Kriminologisches Journal**, München 10 (1978, 3) s. 187—201.
35. **Socijalna patologija dece i omladine**. Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja 1971, 561 s.
36. Splichal, S.: Množično komuniciranje. V: **Uvod v sociologijo. II. knjiga: Oblike združevanja in kulture**. Ljubljana, DDU Univerzum 1979, s. 323 do 335.
37. Splichal, S.: Svoboda in odgovornost v družbenem komuniciranju. V: **Odgovornost v samoupravni družbi**. Zihlerovi dnevi. Ljubljana, FSPN 1982, s. 401—407.
38. Swank, C.: Media Uses and Gratifications. **American Behavioral Scientist**, Beverly Hills 23 (1979) 1, s. 95—117.
39. Šinkovec, J.: Nekatere ustavne svoboščine človeka in sredstva javnega obveščanja. V: **Odgovornost v samoupravni družbi**. Zihlerovi dnevi. Ljubljana, FSPN 1982, s. 421—429.
40. Šišov, L.: Ispol'zovanie sredstv massovoj informacii i propagandy v pravovom vospitanii trud-

- jaščinsja. **Sovetska justicija**, Moskva (1978) 5, s. 13—14.
41. Švajncer, J.: Pisatelj — otrok — mladi bralec. V: **Posvet slovenskih pedagogov**. Zbornik. Ljubljana, Zveza pedagoških društev Slovenije 1972, s. 535—539.
42. Tichenor, P.; Wackman, D.: Mass Media and Community Public Opinion. **American Behavioral Scientist**, Beverly Hills 16 (1973) 4, s. 593—606.
43. Todorović, A.: **Masovna kultura i maloletničko prestupništvo**. Beograd, Centar za političke studije i društveno-političko obrazovanje 1971, 258 s.
44. Todorović, A.: Vloga sredstev množičnega obveščanja pri preprečevanju prestopništva mladoletnikov. **Varnost**, Ljubljana 20 (1971) 12, s. 595—601.
45. Vodopivec, K. et al.: **Deviacije na Slovenskem pred sto leti**. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1987, 322 s. (Raziskava št. 79.)
46. Wartella, E. et al.: The Mass Media Environment of Children. **American Behavioral Scientist**, Beverly Hills 23 (1979) 1, s. 33—52.
47. Young, T.: Use of the Media by Older Adults. **American Behavioral Scientist**, Beverly Hills 23 (1979) 1, s. 119—136.

Seznam literature pripravila
Marija Milenković

UDC 654:316.62

The Press in the Role of Informal Control

Pečar dr. Janez, Professor of Criminology, Institute of Criminology, Ljubljana

In many areas the press carries out to a limited degree the function of informal control over behaviour in any society. Insofar as control is assigned in the role of supervising, classifying, labelling, modifying and punishing, then the press performs all these activities as well, although not all of them with equal success and to an equal extent. The reason for this lies mainly in its limited power, the varied attainability of readers and their different acceptability of the press.

Although the role of the press may also be criminogenic we deal here with its control ability which is manifested by convincing, educating, counselling, cautioning and, last but not least, by being indig-

nant at something and providing examples, be they positive or negative. By labelling and classifying people, the press can also inflict drastic punishment, associated furthermore with stigmatization. At the same time as it reports in such a way about people's behaviour, it also controls formal mechanisms of social control, of course often in dependence on the social and political system and the role the press enjoys in such a system.

Besides the fact that the press performs many roles which do not concern criminology, it is necessary for its more efficient social control function to gain more autonomy and to be more closely connected with science than politics.